

اخوان الصفا در عصر ابن سینا

مریم امیری فر*

کارشناس انجمن آثار و مفاخر فرهنگی استان یزد

چکیده:

گروهی از حکما که در قرن چهارم هجری و معاصر با ابن سینا می زیسته اند و در نزدیک کردن حکمت یونانی و دین اسلام کوشیده اند، اخوان الصفا و خلان الوفا نام دارند. این گروه اعتقاد دارند که با علم و اعتقادات دینی می توان به تصفیه باطن پرداخت و به مرحله ای از کمال که هدف ادیان است رسید و حقایق آنها را بهتر فهمید.

آنها برای اینکه بهتر بتوانند - فارغ از مخالفت اهل دین و فلسفه - به نشر و گسترش عقاید خود بپردازند، رساله هایی بدون ذکر نام مولف نوشته اند و در آنها تمایل خود به عقلای یونان و هند را منعکس نموده اند.

رسایل این گروه در بردارنده علومی همچون: منطق، ریاضی، طبیعی، الهی، حکمت، علمی، و غیره است که نویسندگان آنها با دقت و توجه بسیار به نوشتن آنها پرداخته و در بسیاری از موارد به تطبیق عقاید و اصطلاحات فلاسفه با اصطلاحات و اصول دینی پرداخته اند.

اخوان الصفا در نگارش هر یک از این رسالات، هدف خاصی را جستجو می کرده اند، به طور مثال هدف آنها از رساله هندسه عبارت بوده است از راهنمایی نفوس از محسوسات به معقولات و از جسمانیات به روحانیات و ..

همه این رسایل با مقدمه کوتاهی در هدف از نگارش آن رساله آغاز می شود و اشکال بزرگ این رسالات در پراکندگی بیش از حد مطالب آنهاست.

کلیدواژه:

اخوان الصفا، ابن سینا، قرن پنجم، رساله، دانشمند

* آدرس:

یزد، شهرک دانشگاه، طوبی شرقی ۲، کوچه فرهنگ، پلاک ۱۵

کدپستی: ۸۹۱۶۱۴۴۸۹۵

تلفن: ۰۳۵۱-۸۲۱۲۱۰۱ فاکس: ۰۳۵۲-۶۲۲۲۹۰۲

e-mail: mbkamal@noavar.com

مقدمه:

در قرن چهارم عده ای از حکمای ایرانی برای آنکه بتوانند اصول حکمت و فلسفه را با مبانی دین اسلام سازش دهند و فاصله ای را که میان حکما و اهل دین پدید آمده بود از میان بردارند دست به تالیف رسالات مختصر و ساده ای زدند و آن رسالات را رسایل اخوان الصفا و خلان الوفا خواندند

نام مولفان این رسایل معلوم نیست این گروه تصریح کرده اند که ما قصد رقابت با پادشاهان و تحصیل مراتب اهل دنیا را نداریم بلکه سلطنت آسمانی و مراتب فرشتگان را طلب می کنیم این صراحت نظر کسانی را که که اخوان الصفا را گروهی سیاسی می دانند رد می کند. این قوم در اخذ علوم و اطلاعات خود به همه کتب دینی متوسل می شده اند و در تمثیلات و استشهادات خود میان ابراهیم (ع) یوسف (ع) مسیح (ع) و سقراط و فیثاغورس و دیگران فرقی نمی گذاشته اند رسایل اخوان الصفا شامل رشته های علوم ریاضی طبیعی الهی و اقسام منطق و حکمت عملی است و جمعا پنجاه رساله است.

خلاصه رسایل اخوان الصفا به نام مجمل الحکمه از عربی به فارسی ترجمه شده است . در رسایل اخوان الصفا ضمن تمثیل به اشعار ابیاتی از اشعار دل انگیز فارسی از قرن چهارم نیز نقل شده است . ۱ .

اخوان الصفا یاران با وفا

در قرن چهارم ، متعصبان در بغداد و برخی دیگر بلاد اسلامی، شروع به مخالفت با اصحاب علوم اوایل و اهل نظر و تحقیق کردند ؛ به دلیل شروع این مخالفت از طرفی و مخالفت شدیدی که نسبت به آمیختن دین عربی و فلسفه یونانی با یکدیگر اظهار می شد . یک دسته سری از میان مسلمانان بوجود آمد که به منظور نشر علوم عقلی و نزدیک کردن دین و حکمت با یکدیگر و آگاه کردن مردم از مبانی حکمت نظری و عملی ، به نوشتن رسالات مختصر و ساده یی بدون نام مولف ، مشغول شدند . این گروه از حکما که در قرن چهارم و معاصر با ابن سینا می زیسته اند و در نزدیک کردن حکمت یونانی و دین اسلام ، کوشیده اند «اخوان الصفا و خلان الوفا» نام دارند. ۲

نام آنها خود یعنی همکاری و وفاداری و برادری یعنی هدفهای عینی و عملی که همیاری و همراهی راهگشای آن بود و اخلاص در عمل و وفاداری به وقت سختی به آن عینیت می داد.

شاید این نام را از کلیله و دمنه باب الحمامه المطوقه گرفته باشند که آمده است :

... برهمن گفت هیچ چیز نزدیک عقلا در موازنه دوستان مخلص نیاید و درمقابله یاران یکدل ننشیند که در ایام

راحت معاشرت خوب از ایشان متوقع باشد و در فترات نکبت مظاهرت به صدق از ایشان منتظر. ۳

کرامت ... عالموف ، فیلسوف معاصر تاجیک ، در باره اخوان الصفا چنین می گوید: «نام پره (کامل) این مکتب دائره

المعارف فلسفی، اخوان الصفا و خلان الوفا و اهل الحمد و ابناء المجد» بوده است که بعضی محققان از این نام

علاقتمندی اعضای مکتب را به «کلیله و دمنه» تاکید کرده اند.

به طفیل یک اشاره ابوحنیفان توحیدی نام چندتن از دانشمندان این مکتب که جداً برای پنهان ماندن نام و عملشان

کوشیده اند ، ثبت شده است . ایشان اشخاص ذیلند: ابوسلیمان محمد بشرالبستی معروف به المقدسی ، ابوالحسن علی

ابن هارون الزنجانی، ابواحمد ، محمد المهرجانی، زید ابن رفاعه. ۴

رسایل اخوان الصفا

اخوان الصفا سعی داشتند اصول حکمت و فلسفه را با مبانی دین اسلام سازش دهند و فاصله‌یی را که میان حکما و

اهل دین پدید آمده بود از میان بردارند. آنها برای اینکه بهتر بتوانند فارغ از مخالفت اهل دین و فلسفه — به نشر و

گسترش عقاید خود پردازند ، رساله هایی بدون ذکر نام مولف نوشته اند و در آنها تمایل خود به عقلای یونان و به

فلسفه ایران و هند را منعکس نموده اند . نام «هرمس» ، «فیثاغورس» ، «سقراط» ، «افلاطون» و «ارسطو» غالباً در این

رسائل آمده و نسبت به آنان رعایت بزرگداشت و اکرام شده است ، لیکن قبول مذهب محض ارسطو توسط مولفان

این جماعت صورت عمل نگرفته است.

رسایل این گروه در بردارنده علومی همچون : منطق، ریاضی، طبیعی، الهی ، حکمت ، علمی و غیره است که

نویسندگان آنها با دقت و توجه بسیار به نوشتن آنها پرداخته و در بسیاری از موارد به تطبیق عقاید و اصطلاحات

فلاسفه با اصطلاحات و اصول دینی و تاویلاتی در آنها مبادرت کرده اند. همه این رسایل با مقدمه کوتاهی در هدف از

نگارش آن رساله آغاز می شود و در پایان این رسالات ، یک رساله که جامع تمام مسائل مذکور در رسالات است آمده است. مجموع این رسالات به ۵۴ می رسد که ۵۲ رساله اصلی است و اشکال بزرگ این رسالات در پراکندگی بیش از حد مطالب آنهاست.

«اخوان» در نگارش هر یک از این رسالات ، هدف خاصی را جستجو می کرده اند. به طور مثال هدف آنها از رساله هندسه عبارت بوده است از راهنمایی نفوس از محسوسات به معقولات و از جسمانیات به روحانیات و غیره است و غرض از رساله عدد را ریاضت نفس متعلمین برای تعلم فلسفه بیان کرده اند. ۵

اخوان الصفا علمها را به دو دسته بزرگ تصنیف کرده اند: صنایع علمی و صنایع عملی . چنان که از رساله ها ایشان بر می آید آنها بیشتر به فلسفه یونانیان بخصوص ارسطو تکیه می کرده اند. اندیشه های آنها راجع به ماده و صورت، مکان و زمان ، عقل ، نفس کلی ، طبیعت و غیره به اندیشه های فلسفی ارسطو و افلاطون بیشتر گرایش دارد. اندیشه راجع به وجود عالم کبیر و عالم صغیر در فلسفه اخوان مقام مهم دارد. تا حدی با پیروی از نظریه های فیلسوفان باستان انسان را همچون نسخه ای از کیهان و کیهان را نسخه بزرگ شده انسان پنداشته اند.

اخوان معتقد به جاودانی نفس هستند و در «رسایل» نوشته اند که مرگ نخستین و کوچک ترین قیامت است آن نفسهایی که در عالم طبیعی به کمال رسیده اند به سعادت ابدی نائل می شوند و نفسهایی که از کمال محروم مانده اند در میان آسمان و زمین معلق می مانند. ۶

اندیشه های اخوان الصفا را جدا از شرایط زمان و مکان نمی توان بررسی کرد آنها به فلسفه برای بهره گیری عقلانی محض یا جستجوی حقیقت مجرد نظری نپرداختند بلکه علوم و دانشهای آنها وسیله ای و فلسفه شان راهی بود برای نیل به هدفی که در پیش داشتند یک فایده همه جانبه که آنها و دیگران را بهره رساند و یاری و پشتیبانی صادقانه یکدیگر که خیر و عافیت را به جامعه باز گرداند.

منابع و مأخذ

- ۱- تاریخ ادبیات اداکتر توفیق سبحانی انتشارات دانشگاه پیام نور چاپ دهم شهریور ۱۳۸۰ ص ۱۲۸
- ۲- تاریخ ادبیات در ایران ذبیح ا... صفا انتشارات فردوس چاپ پانزدهم تهران ۱۳۷۸ ص ۳۱۹
- ۳- اخوان الصفا یا روشنفکران شیعه مذهب یوحنا قمیر ترجمه محمد صادق بحاری انتشارات فلسفه چاپ اول بهار ۱۳۶۳ ص ۲۱
- ۴- سامانیان و احیای تمدن فارسی تاجیکی زیر نظر رحیم مس اف دفتر نشر فرهنگ نیاکان چاپ اول ص ۱۸۸-۱۸۹
- ۵- تاریخ ادبیات ذبیح ا... صفا ص ۳۲۰-۳۲۳
- ۶- سامانیان و احیای تمدن فارسی تاجیکی صص ۱۸۹-۱۹۰